

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI
BOSNE I HERCEGOVINE

INSTITUT ZA ISTORIJU
U SARAJEVU

Enver Redžić

**STO GODINA
MUSLIMANSKE POLITIKE**

U TEZAMA I KONTROVERZAMA
ISTORIJSKE NAUKE

**GENEZA IDEJE BOSANSKE,
BOŠNJAČKE NACIJE**

Sarajevo, 2000.

Recenzenti

Akademik Muhamed Filipović

Prof. dr Robert Donia

Rezime prevela

Dr Tatjana Praštalo

Za izdavača

Akademik Avdo Sućeska

sekretar Odjeljenja društvenih nauka

Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Prof. dr Ibrahim Karabegović

direktor Instituta za istoriju u Sarajevu

SADRŽAJ

Predgovor	5
Medievisti o zemlji Bošnjana	11
Uvodne napomene o bošnjaštvu	17
O islamizaciji	25
Kontroverzna tumačenja islamizacije	35
Bošnjaštvo i pokret Bošnjaka	47
Nacionalno pitanje Muslimana	61
Kritika politike nacionalnog opredjeljivanja bosanskih Muslimana ..	77
Naučno zasnivanje "muslimanske" nacije	89
"Islamska deklaracija", bošnjaštvo i Bosna	101
Turska i austrijska teza o bosanskoj naciji	117
Ideologija i politika srpskog i hrvatskog velikodržavlja, Bosna i Muslimani	133
KPJ, NOP, ZAVNOBiH i Muslimani	155
Bošnjaštvo u uslovima agresije i Dejtonskog mira (1992-1999)	167
Putopisci o Bosni i Hercegovini	179
Na pravcu sinteze	185
Summary	199
Bibliografija	207
Registar imena	213

Zahvaljujemo donatorima St. Lawrence University Solidarity Project, Professor William Hunt, Director; the "Koerner Foundation" and the Donia Vakuf Foundation, San Diego, California i Ministarstvu obrazovanja, nauke i informisanja Kantona Sarajevo koji su pomogli izdavanje ove knjige.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

323.1(497.6=163.43*)(091)
REDŽIĆ, Enver

Sto godina muslimanske politike u tezama i kontroverzama istorijske nanke : Geneza ideje bosanske, bošnjačke nacije / Enver Redžić. - Sarajevo : Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine [etc.], 2000. - 220 str. ; 25 cm

Bibliografske i druge bilješke uz tekst

ISBN 9958-501-10-4 (Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine)
COBISS/BIH-ID 8829958

Na osnovu mišljenja Federalnog ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta broj 02-15-3456/01 od 26. 06. 2001. godine ova publikacija je oslobođena plaćanja poreza na promet proizvoda i usluga.

PREDGOVOR

Tokom posljednjih 40 godina, u kontinuitetu, nekad u kraćem a nekad u širem vremenskom razmaku, specifičnu problematiku "nacionalnog pitanja" bosansko-hercegovačkih Muslimana razmatrao sam u sklopu nacionalnih odnosa u Bosni i Hercegovini u posebnim studijama, člancima i raspravama, koje su našle svoje mjesto u mojim knjigama objavljenim u navedenom periodu. Prvobitno, moje interesovanje privukla je Kalajeva teza o "bosanskoj naciji", koju je on izlagao u Delegacijama Carevinskog vijeća Austro-Ugarske monarhije, o kojoj sam svoje mišljenje obrazložio 1959, da bih, zatim, objavio raspravu o politici nacionalnog opredjeljenja b-h Muslimana 1961. Na državno-partijsko inaugurisanje "muslimanske nacije" reagirao sam studijom "O posebnosti bosanskih muslimana" kojom sam se suprotstavio oktroiranju ove nacije zastupajući bosansko-bošnjački nacionalni naziv, koji je stoljećima prihvatala politička elita b-h Muslimana i koji je imao jaku istorijsku argumentaciju, osporavanu od ideologije i politike srpskog i hrvatskog velikodravlja. Moji pogledi bili su praćeni ideološko-političkom diskriminacijom, u čemu su učestvovali kako nosioci režima tako i određeni krug muslimanske inteligencije, koji je nastojao da svoje nacionalno-političke stavove učini oficijelnim i legitimnim. U ovom krugu istaknuto mjesto pripalo je nekim istoričarima, zagovornicima "muslimanske nacije" koji su svoje stavove elaborirali u Studijskom izvještaju pod naslovom: "Stav Muslimana u pogledu nacionalnog opredjeljenja" - Izdanje Sarajevskog univerziteta - Fakulteta političkih nauka - Instituta za društvena ispitivanja - Sarajevo, 1974. Smisao ove publikacije bio je da naučno utemelji i argumentira politički oktroj "muslimanske nacije", koji je pretendirao da okonča nacionalno opredjeljenje Muslimana BiH u srpskom i hrvatskom pravcu. Konkretni primjeri i objašnjenja sadržani su u određenim poglavljima ove studije, koja su posvećena u njima naslovljenim i naznačenim temama.

Teza o "muslimanskoj naciji" održava se i brani u b-h historiografskoj literaturi i publicistici preko 20 godina, pa je prisutna i na prelazu iz komunističkog u "demokratski" poredak u prvim godinama konstituiranja nacionalno-političkog pluralizma, kojim je zamaskirana dominacija i totalna kontrola nacionalizma, što će dovesti do dezintegracije i etničke podjele BiH, skupo plaćene stotinama hiljada ljudskih života, masovnim izbjeglištvom i raseljavanjem b-h stanovništva.

Od partijsko-političkog dekretiranja "muslimanske nacije" do skorošnjih dana umnožavala se naučna literatura koja se prihvatila zadataka da muslimansko nacionalno pitanje trajno skinе sa javne pozornice na taj način da u budućnosti egzistira i da se razvija istorijski potvrđena, naučno protumačena i dokazana "muslimanska nacija", stabilna i sposobna da se odupre svim tendencijama osporavanja. Međutim, pokazalo se da su njeni propagatori, promjenom društveno-političkog poretka, postali euforični zastupnici nacionalne ideje bošnjaštva, koju su godinama uporno odbacivali. U ovoj činjenici ja ne nalazim prilog i doprinos afirmaciji ideje bošnjaštva, koje je više od jednog stoljeća izdržalo svakoake metode osporavanja, oblicima nacionalnog opredjeljeva sve do deklarativnog promoviranja nacionalnog muslimanstva. Naprotiv, ova pojava svjedoči da su neki aktuelni Bošnjaci, prethodni propagatori nacionalnog muslimanstva u znaku "M", i prije i sada istorijsku nauku tretirali kao služavku političke vlasti.

Reafirmacija bošnjaštva nije mogla biti blokirana služenjem jednom političkom kursu koji je težio da svoju egzistenciju učini trajnom, permanentnom. Ona je neodvojiva od intelektualaca-pojedinaca koji su svojim stvaralačkim težnjama i pogledima superiorni svakoj duhovnoj subordinaciji. Za razliku od nacionalne inteligencije koja služi svakom režimu, intelektualci - pojedinci su pregalački tragaoci, po životnom pozivu mislioci, istraživači. Naime, dok nacionalna inteligencija ima širok prostor za djelovanje u društvu, intelektualac-pojedinac je mislilac koji se stalno pita, sumnja, kritikuje na tragu istine, novog saznanja. Ovo opšte iskustvo o društvenoj ulozi nacionalne inteligencije i individualnosti nezavisnog intelektualca dobilo je svoju potvrdu i u modernoj istoriji BiH. Iz ovog kruga otvorena je kritika prakse naturanja bosanskim Muslimanima nacionalnosti etnički srodnih Srba i Hrvata, kao i definiranje njihove nacionalnosti prema islamskoj religiji koju slijedi stoljećima.

Osnovna pitanja u razmatranoj literaturi koja čini povelik dio priložene bibliografije i koja predstavljaju okosnicu ove studije svakako

su pitanja islamizacije bosanskog stanovništva kao i pitanje formiranja bosanskog etnosa, Bošnjaka. To su dva uporedna procesa koji se prožimaju i u rezultatu donose i afirmiraju islamsku religiju u Bosni i, na osnovu islamizacije, obrazovanje posebnog bošnjačkog naroda. Nasuprot činjenici da je naša osmanistika, oslonjena na relevantne istorijske izvore, dala pouzdana tumačenja navedenih procesa, neki autori su u svojim raspravama pribjegavali improvizacijama i iskrivljanjima da bi svojim tezama i konstrukcijama pribavili izvjesnu uvjerljivost. U stvari, oni su radije ispoljavali sklonost da se prilagode oficijelnim shvatanjima aktuelne politike, nego da se sa njom nađu u konfrontaciji. Svakom istorijski individualiziranom razdoblju, u skladu sa njegovom političkom filozofijom, imanentno je da o krupnim pitanjima povijesti formulira svoje gledište u uvjerenju da je konačno i nepromjenjivo. Novo razdoblje ga je radikalno revidiralo istim uvjereujem u definitivnu istinu. Ipak, u svakom razdoblju nosioci naučne istorijske spoznaje znali su da sačuavaju stvaralačku nezavisnost i tako svojim doprinosom proširuju saznanja o fenomenologiji prošlosti. Međutim, široko usvajanje novih povijesnih saznanja u društvu uvijek je dugotrajan proces u čemu se takođe manifestira zakonitost da nijedan poredak ne može zaustaviti težnju čovjeka da spoznaje uslove svoje društvene opstojnosti - juče, danas i sutra.

Uz kritički prikaz islamizacije i bošnjaštva u interpretaciji u tekstu studije citiranih istoričara odgovarajuću pažnju posvetio sam turskim i austrijskim tezama o bosanskoj naciji, kao i politici nacionalnog opredjeljenja bosanskih Muslimana u monarhiji i republici Jugoslaviji. Istorija modernog razdoblja BiH i b-h Muslimana u matičnim tokovima neodvojiva je od nastojanja nosilaca političke vlasti da bi nacionalnim opredjeljivanjem Muslimana anektirali i integrirali BiH u sastav Srbije, odnosno Hrvatske. Značajno je da su u tom smislu aktivno učestvovali srpski, odnosno hrvatski nacionalno orijentirani pripadnici muslimanske inteligencije, obrazlažući takva stanovišta uvjerenjem da je to put i uslov preporoda i kulturnog napretka Muslimana BiH. Tako su svojim stavom omogućavali relativno dugotrajni uticaj ideologije i politike srpskog i hrvatskog velikodravlja među b-h Muslimanima i potvrdili da nacionalna inteligencija pruža dokaze iznevjeravanja svoga naroda čak i kada je u pitanju i njegovo istorijsko nacionalno ime. B-h muslimanska inteligencija davala je takve primjere tokom skoro jednog stoljeća, do kraja osmanske vladavine, preko austro-ugarske uprave i jugoslaveuskih razdoblja do prvih godina postsocijalističkog perioda i samostalno međunarodno priznate

države BiH. Pružajući podršku vladajućim režimima koji su se smje-
njivali uporedno sa društveno-političkim sistemima, ona je u javni
život b-h Muslimana i njihovu svijest unosila nacionalno-političke za-
blude koje su predstavljale kočnicu na pravcu njihove opšte emanci-
pacije.

Prvi Sabor Bošnjaka u septembru 1993. predstavljao je događaj koji je stavio tačku na osciliranje b-h muslimanske inteligencije u pi-
tanju nacionalnog imena Muslimana BiH. Odlukom o vraćanju boš-
njačkog imena b-h Muslimana Sabor je zapravo osnažio i legalizirao
godinama proskribovanu kritiku politike nacionalnog opredjeljivanja,
kao i promoviranje "muslimanske nacije" čiji su autori poziv intelek-
tualaca stavili ispred i iznad zabtjeva aktuelne politike. Ako su oba
Sabora Bošnjaka neosporno afirmirali nacionalno bošnjaštvo i učvrstili
bošnjački nacionalni identitet, u nizu pratećih pojava može se kon-
statirati jaka tendencija produkcije bošnjačkom idejom tematiziranih
publikacija i javne riječi, koja svakako ima racionalno objašnjenje, ali
je nerijetko obilježena kvalitetom ispod prosjeka. Uporedo, valja ist-
aknuti da je Dejtonsko okončanje rata, odnosno Dejtonsko razdoblje
mira u BiH prepoznatljivo po primjerima i tendencijama određenog
uspona i zamaha na planu dubovne aktivnosti, intelektualnog stva-
ralaštva prožetog kritičkim mišljenjem. U tom pogledu istorijski fe-
nomen Bosne dobio je mjesto i značaj posebne inspiracije, dubljeg
interesa u naučnim analizama i sintezama. Više nego do sada, Bosna
je postala otvorena knjiga, koja se različito čita, tumači i spoznaje,
mahom u težnji da se identificira njena istina. Pri tome, ponavljaju
se kontroverze i zablude, ali dolazi do izražaja i njihova kritička stva-
ralačka negacija kao napor slobodnog uma da se plovi misaonim ho-
rizontima i stremljenjima slobodi, koja je ljudima Bosne po izvjesnoj
istorijskoj inerciji oduzimana i uskraćivana. Smatram da nema po-
trebe da ovdje navodim bilo jedne bilo druge konkretne primjere, jer
će ih čitalac naći u poglavljima ove studije, čije sam pisanje shvatio
kao nalog u smislu kritičkog razmatranja problematike izložene u ci-
tiranim knjigama, priložima i raspravama, na pravcu vlastite sinteze
zadate tematike.

Kao uvijek u okolnostima kada jedan društveni poredak propada
a drugi se nije još uobličio, jedna misao najbolje se osjeća i vrti u
stanju društvene neodređenosti, dok druga traži i radi za stabilno
uređenje društva. Sredinu drži mišljenje koje oscilira između opor-
tunističkog saglašavanja i kritičkog odnosa prema oficijelnim opredje-
ljenjima. Dominirala je pragmatistička motivacija. To se potvrđuje

u političkim odnosima, na području kulturnog života, u programima javnih tribina, u institucijama nauke, sportskim društvima, štampi i elektronskim medijima. Dok je jedna misao apologetska, sva u znaku opravdavanja postojećeg sa tendencijom trajnosti političke vlasti nacionalizma, da bi svaki od njih kontrolirao svoju naciju i upravljao njenom sudbinom, druga je inspirisana stvaralaštvom i svojom kritičkom prirodom okrenuta je budućnosti. Prva se održava dezintegracijom BiH, druga radi za njenu reintegraciju i rekonstituciju. Apologetski segment istorijske nauke u funkciji je etničkih entitetskih tvorevina; autentična historiografija ne upušta se u razmatranje i ocjene postojećeg stanja jer su joj nedostupni izvori i pouzdana dokumentacija.

Nije samo politika potiskivala i spriječavala afirmaciju bošnjaštva; činila je to sinhronizovano historiografija kao nacionalni oslonac politici. Šta više, historiografija je vršila uticaj i kad je data politika bila potisnuta drugom. Moderno povijesno razdoblje BiH bilo je odista grubo prema bošnjačkom narodu, čija se inteligencija više kretala stranputicama, nego nacionalnom maticom, pokazujući tako da ne živi sa njegovim osnovnim povijesnim težnjama, da ih krivo shvata i pogrešno tumači.

Predgovor koji završavam mjesto je za jedno posebno objašnjenje. Naime, jedno poglavlje u ovoj studiji, za razliku od ostalih, razlikuje se tematski i ne uklapa se u istorijsko-logičku cjelinu problematike studije. Riječ je o poglavlju pod naslovom "Putopisci o Bosni i Hercegovini". Smatrao sam da jedno sažeto obavještenje o mišljenju stranaca, koji su iz zapadne i istočne Evrope i Osmanskog carstva preduzimali putovanja kroz Bosnu od prve polovine 16. do druge polovine 19. stoljeća u svojim putopisima saopštivali podatke, značajnije činjenice i poglede o životu Bosanaca, može predstavljati informativni prikaz tumačenja prilika u Bosni koja su poticala iz zemalja autora putopisa u kojima se o Bosni veoma malo znalo ili nimalo. Ta mišljenja su različita, kritička sa stanovišta vladajućih religija zapadne i istočne Evrope, katoličke i pravoslavne, koja su inspirisana negativnim odnosom prema islamu koji je u Bosni prihvatila relativna većina stanovništva. S druge strane, Turčin Evlija Čelebija, koji je putovao Bosnom u drugoj polovini 17. stoljeća, oduševljavao se pojavama i načinom života Bošnjaka, za koje kaže da im je draže kada ih zovu Bosancima. Religijski indoktrinirane negativne ocjene o prilikama u Bosni više govore o opštim pogledima koji vladaju u zemljama putopisaca, koji su imali i tačnih zapažanja o položaju i odnosima među

stanovnicima Bosne. Javnost u zapadnoj i istočnoj Evropi dobivala je iz ovih putopisa obavještenja o Bosni kakva su joj odgovarala, kao što je bio slučaj i u Turskom carstvu u vezi sa Čelebijinim putopisnim izvještajima. Ipak, poneko zrno istine o Bosni moglo je da se ugradi u mišljenje javnosti Zapada i Istoka. U tekstu poglavlja čitalac će naći razloge i objašnjenje što se ova literatura našla u Studiji.

BIBLIOGRAFIJA

- Aličić Ahmed**, *Pokret za autonomiju od 1831. do 1832*, Sarajevo, 1996.
- Balić Smail**, *Kultura Bošnjaka*, (muslimanska komponenta), Wien, 1973.
Bošnjaštvo u orijentalnom i srednjeevropskom kontekstu, (Simpozij "Bosna i bošnjaštvo"), Sarajevo, 1990.
Dilema između Istoka i Zapada u djelima Bašagića, Mulabdića i Handžića, (Zbornik radova: "Islam i kultura u djelima Safvet-bega Bašagića, Mehmeda Handžića i Edhema Mulabdića"), Zagreb, 1994.
- Bašagić Safvet-beg**, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (od 1463 - 1850)*, Sarajevo, 1900.
- Bašeskija Mula Mustafa**, *Ljetopis (1764-1804)*, Sarajevo, 1968.
- Baykal Bekir Sitki**, *Pitanje Bosne i Hercegovine i osmanska država 1878. godine*, ANUBIH, Naučni skup, 23. i 24. X 1978, Sarajevo, 1979.
- Bosanski vjesnik**, br. 17. IV, programski uvodnik, Sarajevo, 1886.
- Boban Ljubo**, *Sporazum Cvetković-Maček*, Beograd, 1965.
Maček i politika Hrvatske seljačke stranke od 1928. do 1941, I, Zagreb, 1974.
- Bojić Mehmedalija**, *Svrgavanje turske vlasti i odbrambeni rat BiH protiv austro-ugarske invazije 1878*, ANUBIH, naučni skup, Sarajevo, 1979.
- Josip Broz Tito**, *Sabrana djela*, Rezolucija V Zemaljske konferencije KPJ, Beograd, 1979.
- Cvijić Jovan**, *Govori i članci*, I, Beograd, 1921.
- Govori i članci*, III, Beograd, 1923.
- Ćerić Salim**, *Muslimani srpsko-hrvatskog jezika*, Sarajevo, 1968.
- Ćirković Sima**, *Istorija srednjovjekovne bosanske države*, Beograd, 1964.

Ćorović Vladimir, *Historija Bosne*, Beograd, 1940.

Ćurić Hajrudin, *Uloga pljevaljskog muftije Šemsekadića u otporu protiv austro-ugarske okupacije BiH 1878*, ANUBiH (naučni skup), Sarajevo, 1979.

Čelebija Evlija, *Putopis - odlomci o jugoslavenskim zemljama*, Preveo, uvod i komentare napisao Hazim Šabanović, Sarajevo 1967.

Čubrilović Vasa, *Istorija političke misli u Srbiji XIX veka*, Beograd, 1982.

Draganović Krunoslav (Bošnjaniin Hrvoje), *Hrvati i Herceg-Bosna (Povodom polemike o nacionalnoj pripadnosti Herceg-Bosne)*, Sarajevo, 1940.

Daković Luka, *Političke organizacije bosansko-hercegovačkih katolika Hrvata*, Zagreb, 1985.

Džaja Srećko, *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1990.

Evans Artur, *Pješke kroz BIH tokom ustanka u avgustu i septembru 1875*, Sarajevo, 1973.

Filipović Nedim, *Napomene o islamizaciji u Bosni i Hercegovini u XV vijeku*, Godišnjak ANUBiH, knj. VII, Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 5, Sarajevo, 1970.

Osvrt na pitanje islamizacije na Balkanu pod Turcima, Prilozi, br. 11 - 12, Sarajevo, 1975/6.

O problemima društvenog i etničkog razvitka u doba osmanske vlasti, Prilozi, Sarajevo, 1975/6.

Pogled na osmanski feudalizam, Sarajevo, 1952.

Princ Musa i šejh Bedredin, Sarajevo, 1971.

Filipović Muhamed, *Bosanski duh u književosti - Šta je to?, "Život"*, br. 1-2. Sarajevo, 1967.

Bošnjačka politika, Sarajevo, 1996.

Bosna i Hercegovina, najvažnije geografske, demografske, istorijske, kulturne i političke činjenice, Sarajevo, 1997.

Giljferding F. Aleksandar, *Putovanje po Hercegovini, Bosni i Staroj Srbiji (1857-8)*, s ruskog prevco, komentare i bilješke napisao Branko Čulić, Sarajevo, 1972.

Grafenauer Bogo, *Die ethnische Gliederung und geschichtliche Rolle der westlichen Slawen im mittelalter*, Ljubljana 1966.

Hadžijahić Muhamed, Imamović Mustafa, Purivatra Atif, *Stav muslimana u pogledu nacionalnog opredjeljenja*, Studijski izvještaj, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka, Institut za društvena ispitivanja, Sarajevo, 1974.

Hadžijahić Muhamed, *Od tradicije do identiteta - Geneza nacionalnog pitanja Muslimana*, Sarajevo, 1974.

Porijeklo bosanskih Muslimana, Sarajevo, 1990.

Posebnost Bosne i stradanja Muslimana, Sarajevo, 1991.

Pitanje orijentacije bosanskih Muslimana, "Novi Behar", br. 24, 15. juni, Sarajevo, 1939.

Razvoj narodnosne misli bosansko-hercegovačkih Hrvata, "Obzor", 7. siječanj, Zagreb, 1941.

Muslimanske rezolucije iz 1941, Zbornik: "1941. u istoriji naroda "Bosne i Hercegovine", Sarajevo, 1973.

Handžić Adem, *o islamizaciji u sjevero-istočnoj Bosni u XV i XVI vijeku*, JIČ, br. 4, Beograd, 1969.

Tuzla i njena okolina u XVI vijeku, Sarajevo, 1975.

Handžić Mehmed, *Islamizacija Bosne i Hercegovine; Porijeklo bosansko-hercegovačkih Muslimana; "Građa o djelatnosti KPJ u BiH 1921-1941*, Sarajevo, 1971.

Gross Mirjana, *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb, 1973.

Ivić Pavle, *Srpski narod i njegov jezik*, Beograd, 1971.

Imamović Mustafa, *Ne radi se o slučajnosti*, "Oslobođenje", 30. V, Sarajevo, 1970.

Stav "Bošnjaka" prema nacionalnoj identifikaciji Muslimana, u publikaciji: "Stav Muslimana u pogledu nacionalnog opredjeljenja", Sarajevo, 1974.

O historiji bošnjačkog pokušaja, "Književna revija", III, avgust, septembar, Sarajevo, 1990.

Osnovne historijske naznake bosansko-muslimanskog nacionalnog identiteta, Kongres bosansko-muslimanskih intelektualaca, (22. decembar 1992), Sarajevo, 1994.

Historija Bošnjaka, Sarajevo, 1997.

Isaković Alija, *Vukova svijetla slutnja*, Zbornik radova o Vuku Stefanoviću Karadžiću, Sarajevo, 1987.

Istorija naroda Jugoslavije, II, Glava XXXVII - Beograd, 1960.

Išek Tomislav, *Djelatnost Hrvatske seljačke stranke u Bosni i Hercegovini do zavođenja diktature*, Sarajevo, 1981.

Hrvatska seljačka stranka u Bosni Hercegovini 1929 - 1941, Sarajevo, 1991.

Ivanišević Alojz, *Konfesionalna dimenzija aneksione krize*, ANUBiH, Posebna izdanja, Sarajevo 1991.

Izetbegović Alija, *Islamska deklaracija*, Sarajevo 1990.

Godine rata i mira, Sarajevo 1997.

Referat na II kongresu SDA, Dnevni avaz, Specijalni prilog, (6-7. septembar), Sarajevo, 1997.

Jokanović Vlado, *Elementi koji su kroz istoriju djelovali pozitivno i negativno na stvaranje bošnjaštva kao nacionalnog pokreta*, (Pregled br. 8 i 9), Sarajevo, 1968.

Kalay Benjamin, *Die Lage der Mohammedaner in Bosnien*, Wien 1900.

Kapetanović Mehmed beg Ljubušak, *Što misle muhamedanci u Bosni*, Sarajevo 1886.

Budućnost ili napredak muhamedanaca u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1893.

Klaić Nada, *Srednjovjekovna Bosna*, Zagreb, 1989.

Klaić Vjekoslav, *Povijest Bosne*, Zagreb, 1882.

Koetschet Josef, *Osman-paša, der Letzte grosse Veiser Bosniens und seine Nachfolger*, Sarajevo, 1909.

Korać Stanko, *Vuk Stefanović Karadžić i Savo Mrkalj*, Zbornik o Vuku Stefanoviću Karadžiću, Sarajevo, 1987.

Kožul Franjo, Kukić Slavo Slavko, *Država i nacija - posljednji etapni prostor konsolidacije Europe*, Mostar-Sarajevo, 1999.

Kreševljaković Hamdija, *Sarajevo u doba okupacije Bosne 1878. godine*, Sarajevo, 1937.

Kuripešić Benedikt, *Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju (1530)*, Sarajevo, 1950.

Kržišnik Bukić Vera, *Bosanska identiteta med preteklostjo in prihodnostjo*, Ljubljana, 1996.

Prilog programu za Bosnu, Polazišta za rješavanje bosanskog pitanja, Ljubljana 1997.

Kurtović Šukrija, *O romanima Ive Andrića*, Biblioteka "Bakije", inv. br. 908, sign. N 2.

Maglajlić Munib, *Muslimanske balade i romanse u Vukovim zbirkama*, Vukov zbornik, Sarajevo, 1987.

Mahmutćehajić Rusmir, *Bošnjaci i/ili Muslimani*, Književna revija, III, avgust, septembar 1990.

Živa Bosna, Sarajevo, 1994.

Kriva politika, Tuzla, Sarajevo, Zagreb, 1998.

Milićević Jovan, *Srbija 1839-1868; Istorija srpskog naroda*, Beograd, 1981.

Masleša Veselin, *Dela II*, Muslimansko pitanje, Sarajevo, 1956.

Nešović Slobodan, *Temelji nove Jugoslavije*, Beograd, 1973.

Omerbašić muftija Šefko, *Mehmed Handžić - povjesničar Islama kod Bošnjaka*, Zbornik radova: Islam i kultura. . ., Zagreb, 1994.

Pekić Petar, *Postanak Nezavisne Države Hrvatske*, Zagreb, 1942.

Petrović Rade, *Pokret otpora protiv austro-ugarske okupacije 1878. godine u BiH*, ANUBiH, Posebna izdanja, knj. XLIII, Sarajevo, 1979.

Pijade Moša, *Izabrani spisi*, 3. knjiga (knjiga 4, knjiga 5) Beograd, 1953. (1957; 1966.)

Prelog Milan, *Povijest Bosne u doba osmanske vlasti*, I dio (1463-1739), Sarajevo, Naklada J. Studničke i druga.

Purivatra Atif, *Jugoslavenska muslimanska organizacija*, Sarajevo, 1974.

O nacionalnom fenomenu Muslimana, U knjizi: "Muslimani i Bošnjaštvo", Sarajevo, 1991.

Vidjeti: **Purivatra Atif**, *Nacionalni i politički razvitak Muslimana*, "Svjetlost", Sarajevo, 1979.

Radić Stjepan, *Živo pravo hrvatsko na Bosnu i Hercegovinu*, Zagreb, 1908.

Redžić Enver, *Društveno-istorijski aspekt nacionalnog opredjeljivanja Muslimana u BiH*, "Socijalizam", Beograd, 1961.

O posebnosti bosanskih Muslimana, u knjizi: "Tokovi i otpori", Sarajevo, 1970.

Prilozi o nacionalnom pitanju, "Nacionalni odnosi u BiH pred Delegacijama Carevinskog vijeća Austro-Ugarske monarhije", Sarajevo, 1963.

Jugoslavenski radnički pokret i nacionalno pitanje u BiH (1918-1941), Sarajevo 1983.

Muslimansko autonomaštvo i 13. SS divizija, Sarajevo, 1987.

Istorijski pogledi na vjerske i nacionalne odnose u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1993.

Muslimanska politika i položaj Bosne i Hercegovine (1941-1945), u knjizi "Bosna i Hercegovina u II svjetskom ratu", Sarajevo, 1998.

Rizvić Muhsin, *Hercegovina i Bosna u ranom Vukovom stvaranju*, Zbornik radova o Vuku Stefanoviću Karadžiću, Sarajevo, 1987.

Bosna i Bošnjaci, jezik i pismo, Sarajevo, 1996.

Simić Radoje, *Vuk Stefanović Karadžić i naš književni jezik*, Zbornik radova o Vuku . . ., Sarajevo, 1987.

Skarić Vladislav, *Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do okupacije*, (Izabrana djela - I), Sarajevo, 1985.

Skerlić Jovan, *Šukrija Kurtović, o nacionalizovanju muslimana*, (pisci i knjige - II), Beograd, 1955.

Solovjev Aleksandar, *Nestanak bogumilstva i islamizacija Bosne*, Godišnjak Istorijskog društva BiH, Sarajevo, 1949.

Sućeska Avdo, *Istorijske osnove nacionalne posebnosti bosansko-hercegovačkih Muslimana*, JIČ-br. 4, Beograd, 1969.

Položaj bosanskih Muslimana u osmanskoj državi, Pregled, 5, Sarajevo, 1974.

Šamić Midhat, *Francuski putnici u Bosni na pragu XIX*, Sarajevo, 1966.

Šehić Nusret, *Autonomni pokret Muslimana za vrijeme austro-ugarske uprave u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1980.

Šidak Jaroslav, **Gross Mirjana**, **Karaman Ivo**, **Šepić Dragovan**, *Povijest hrvatskog naroda (1860-1914)*, Zagreb 1968.

Šljivo Galib, *Bosna i Hercegovina 1827-1849*, Banja Luka, 1988.

Šunjić Marko, *Bosna i Venecija u XIV i XV stoljeću*, Sarajevo, 1966.

Kodeks izvora za istoriju srednjovjekovne Bosne, I-VII.

Schimmel Annemarie, *Der Islam*, (studija u knjizi: "Die Religionen der Menschheit", s. 784 - 877, Stuttgart, 1959.

Vukmanović Svetozar Tempo, *Revolucija koja teče*, Zagreb, 1982.

ZAVNOBiH - Dokumenti, I - (1943-1944), Sarajevo, 1968.

ZAVNOBiH - Dokumenti, II - (1945), Sarajevo, 1968.

Enciklopedija Jugoslavije, 2, Zagreb, 1956.

Enciklopedija Jugoslavije, - Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina - Separat iz II izdanja Enciklopedije Jugoslavije - Zagreb, 1983.

REGISTAR IMENA

A

Ahmed - paša 52
Ajanović, Hamzalija 92
Ajnštajn 107
Allah 107
Alajbegović, Mehmed 149
Alić, Husein 92
Aličić, Ahmed 55-56, 199
Alosmanovići 48
Andraši 190
Andrić, Ivo 78, 142

B

Babić, Anto 14, 80, 206
Babić, Salih 93
Badnjević, Hašim-beg 92
Baykal, Bekir Sitki 190, 199
Bakula, fra Petar 26, 35
Balić, Smail 33, 61-62, 185, 197, 199
Bašagić, Safvet-beg, 14-15, 19, 21-22, 25, 35, 48-52, 54-55, 61, 92, 151, 199, 207

Bašeskija, Mula Mustafa 86, 180, 183, 199
Bašić, Salih Safvet 91
Behmen, Šefkija 93
Berberović, Ljubomir 172
Bergson 107
Bertić, Bogdan 92
Bešlagić, Hilmiya 149
Bišćević, Vasi-beg 130
Bišćević, Rustembeg 91
Boban, Ljubo 148, 199
Bojić, Mehmedalija 189, 199
Božić, Klement 64
Brkić, Hasan 161-162
Broz, Josip Tito 158, 199

C

Cvetković, Dragiša 148, 156, 188, 191
Cvijić, Jovan 17, 35, 72, 138, 199

Č

Čapljić, Ragib 149

Čelebija, Evlija 9, 35, 86, 179,
183, 199

Čengiđ, Smail-aga 54, 57

Čišić, Husein Husaga 91, 95, 185

Čišić, Mehmed 91

Čubrilović, Vaso 25, 72, 80, 135,
199

Čulić, Branko 181

Ć

Ćatić, Musa Ćazim 91-92

Ćerić, Salim 87, 98-100, 199

Ćelić, Mustafa 92

Ćemalović, Smail-aga 142

Ćemerlić, Hamdija 89-90

Ćimić, Esad 35

Ćirković, Sima 12-14, 199

Ćorović, Vladimir 12-13, 25, 199

Ćorović, Svetozar 78

Ćurić, Hajrudin 190, 199

D

Dautbegović, Tahir 92

Davidović, Ljuba 156

David, Pjer 86, 181-182

Dedijer, Jefto 35

Defterdarević, Ahmed-beg 92

Divković, Matija 64

Dizdar, Mak 78-79

Dlugosz, Jan 43

Draganović, Krunoslav (Bošnjani-
nin, Hrvoje) 148, 199

Dukljanin (pop) 148

Duraković, Enes 177

Dž

Džaja, Srećko 38-42, 199

Dželal-paša 84

Đ

Đaković, Luka 146, 199

Đemidžić, Alija 91

Đikić, Osman 91, 142

Đilas, Milovan 67

Đorđević, Tihomir 17

Đurđev, Branislav 26-27

E

E. de Synt-Marie 35

Engels 99

Evans, Artur 35, 86, 182-183,
199

F

Fazlagić, Ademaga 92

Fazlagić, Hajdar ef. 92

Filipović, Milenko 17, 80

Filipović, Nedim 15, 20, 25, 27-
31, 34-36, 199, 208

Filipović, Muhamed 58, 77-80,
82, 166, 172, 174-176, 199, 211

Filipović, Josip (general) 123,
189-190

Firdus 150
Fočo, Mustafa ef. 91
Franjo, Josif (car) 190
Frank, Josip 146-147, 150, 153

G

Garašanin, Ilija 72, 91, 134-137, 139-141, 144
Gaso, Žak 86
Gavrankapetanović, Ismet-beg 93
Gete 107
Giljferding, F. Aleksandar 26, 35, 86, 181, 183, 199
Golubić, Mustafa 91
Gost, Radin 14, 206
Grabčanović, Hasan 87
Gradašević, Husein-kapetan 48, 50-51, 54-58, 60, 84, 86, 95, 117, 173, 188-190
Grafenauer, Bogo 11, 199
Glušac, V. (Vaso) 25, 35
Grgičević, A. (Atanasije) 26
Gross, Mirjana 72, 145, 146, 201, 204
Gutić 69

H

Hadžić, Osman-Nuri 91-92
Hadžić, Hakija 92, 149, 153
Hadžijahić, Muhamed 26, 35-40, 42, 50, 80, 89-95, 98, 120-122, 129-130, 132, 135, 142, 150, 168, 185-186, 199, 201, 211

Hadžioman, Devo 92
Hadžikadić, Atif 92
Hafiz-paša 190
Hamer, Jozef 179
Handžić, Mehmed 14-15, 25-26, 33-34, 93, 180, 201, 207
Handžić, Adem 15, 20, 25, 30-35, 201
Hasanbegović, Avdo 91
Hasković, Rifat 168
Hećim-oglu, Ali-paša 52-54
Hegel 107
Heiler, Friedrich 107
Henri Massieu de Clerval 35
Hildburghansen 52-53
Hitler 149, 156, 160
Homeini 109
Hrkalović, Tomo 64
Hrasnica, Avdi-beg 92
Hrasnica, Halid-beg 92
Hrasnica, Mehmed-beg 92
Humo, Omer 35
Husref-beg 118

I

Ikbal, Muhamed 107-108
Imamović, Mustafa 42, 44-46, 53-54, 57, 87, 90, 95, 97-98, 121, 123, 130-132, 152, 168, 176, 186, 199, 201
Isabeg 35
Isaković, Alija 136, 171-172, 193, 201

Išek, Tomislav 148, 201
Ivanišević, Alojz 147, 201
Ivić, Pavle 136, 201
Izetbegović, Alija 101-104, 108,
110-112, 114-116, 177, 195, 202

J

Jabić, A. 177
Jambrešić, Andrija 35
Jelačić, ban 134
Jeremić, Risto 17
Jokanović, Vlado 56, 79-81, 119-
121, 129, 132, 202
Jukić, fra Ivan (Bošnjak, Slavov-
ljub) 26, 50, 62, 173

K

Kačić, Miošić, Andrija 62
Kadić, Bahrija 149
Kalaj, Benjamin 73, 81, 121,
123-132, 174, 191, 195, 202, 208-
209
Kalajdžić, Bekir 92
Kapetanović, Mehmed-beg Lju-
bušak 35, 50-51, 61, 169, 202,
209
Kapetanović, Mehmed Ali-beg
92
Kapetanović, Mustajbeg 93
Karabegović, Avdo 91
Karadorde 140
Karamehmedović, Hamdija 91
Kara, Mahmud-paša 54

Karaman, Ivo 146, 204
Karanović, Milan 17, 35
Karlo VI 52
Kašić, Bartolomej 35
Kazazović, Salih 91
Kecmanović, Vojislav 161
Kečet, Jozef 59, 202
Kikle 86
Klaić, Vjekoslav 12-13, 202
Klaić, Nada 12-14, 202
Knežević, Ante 35, 62,
Kočetkov, Đorđe 89-90
Kočić 78
Konstantin, Porfirogenit 11, 148
Konstantin, Filozof 35
Korać, Stanko 136, 202
Kovačević 43
Kožul, Franjo 192, 202
Kreševljaković, Hamdija 25, 56,
80, 180, 190, 202
Križanić, Juraj 35
Kržišnik Bukić, Vera 121, 131-
132, 175-176, 195-196, 202
Kukić, Slavko 192, 202
Kukić, Hamid 91
Kulenović, Osman 149
Kulenović Džafer 92, 149, 152
Kulenović, Skender 78-79
Kulin, ban 12-13, 138
Kulišić, Špiro 17, 35, 80
Kulović, Esad ef. 152
Kurbegović, Hamid 92

Kuripešić, Benedikt 26, 35, 86,
179, 183, 202
Kurtagić, Rešid 91
Kurtović, Šukrija 72, 80, 91, 138,
142, 202
Kurtović, Todo 87
Kvaternik, Slavko 69, 145, 149

L

Lastrić, Filip 35, 62
Latas, Omer-paša 49-50, 55, 58-
59, 117-118, 122
Lenjin 99

Lj

Ljubibratić, Mido 135, 142
Ljubović, Derviš-beg 91

M

Maček, Vlatko 148, 150, 153,
156, 188, 191
Maglajac, Fadil-paša 22
Maglajlić, Munib 137, 169, 202
Mahmud II 55, 57, 84
Mahmutćehajić, Rusmir 168,
170, 177-178, 186, 196-197, 203
Mahzar-paša 189-190
Mandić, Nikola 147
Mandić, Dominik 35
Marjanović, Joco 89-90
Margitić, Stipan 64
Markešić, Luka 172

Marks 99
Marović, fra Marijan 26
Martić, fta Grga 35
Masleša, Veselin 66-69, 203
Mašić, Husein 93
Mazreki (Masarechi), P.(Petar)
26, 35
Medžid (sultan) 49
Mehmed II, Fatih, Osvajač 14,
18, 31, 43, 45, 49, 206
Mehmedbašić, Muhamed 91
Mešić, Ademaga 92, 149-150,
152
Midžić, Osman ef. 92
Mihajlović, Draža 140-141
Milićević, Jovan 134-135, 203
Milošević, Slobodan 177
Miljković, Hasan 92
Miralem, Derviš-beg 91
Miralem, Edhem 92
Modruški, Nikola 38
Moljević, Stevan 140
Mrkalj, Savo 136
Mrnavić, Ivan Tonko 26
Muftić, Selim ef. 91
Muhamed 91, 104
Mujezinović, Mehmed 180
Mulabdić, Edhem 92, 152
Muratbegović, Ahmet 80
Musabegović, S. 172
Musakadić, Fehim 91, 143
Muvekit 56

N

Nedić, Martin 35
Nešović, Slobodan 68, 160, 203
Niče 107
Nuhic, Muhamed 87

O

Obradović, Dositej 35, 91
Obrenović, Miloš 55-56, 133
Okić, Taib 35
Omerbašić, muftija Šefko 34, 203
Omerović, Derviš 93
Orbini, M.(Mavro) 26, 35
Ostojić, D. Pavle 35

P

Pašić, Mustafa 67, 143, 158
Pašić, Nikola 139
Pavelić, Ante 69, 149-150, 152-153, 158
Pavlović, Dragoslav 56
Pavlovići 43
Pekić, Petar 149, 203
Pertizje, Šarl 86, 182
Petranović, Teofil 64
Petranović, B. 25
Petrović, Rade 189, 203
Pijade, Moša 68-70, 74, 203
Popovac, Ismet 143
Pozderac, Hamdija 89-90
Pozderac, Nurija 92, 160

Prelog, M.(Milan) 25, 52-53, 55, 118-119, 203
Pribičević, Svetozar 156
Pucar, Đuro 162-163
Pule 86
Purivatra, Atif 80, 89-90, 97-98, 139, 168, 186, 199, 203

R

Rački, Franjo 25, 146
Radić, Stjepan 35, 72, 80, 92, 147, 150, 153, 203
Radić, Antun 92
Rajić, Jovan 35
Ranke 56
Rebac, Hasan 91
Redžić, Enver 35, 68, 73, 85, 87, 124, 150, 156, 172, 203
Resulbegović, Asim-beg 92
Rešid-paša 54
Rikot 26
Rizvanbegović, Ali-paša 91, 142
Rizvanbegović, Ali-aga 54, 57, 142
Rizvanbegović, Hamzaga 91, 142
Rizvić, Muhsin 137, 173-175, 204
Rušdi 109

S

Sabitović, M. 172
Sadiković, Velija 91
Salihbegović, Šemsi-beg 92

Sanudo 36
Sarajlić, Sejfudin 92
Šarić, Murat 91
Savojski, Evgenije 52
Schimmel, Annemarie 107, 204
Schor, Martin 56
Selimović, Meša 78-79
Simić, Radoje 136, 204
Skarić, Vladislav 12, 25, 35, 180, 204
Skender-paša 22
Skerlić, Jovan 72, 138-139, 142, 204
Smičiklas, T.(Tadija) 26
Solovjev, Aleksandar 15, 25-27, 34-35, 39, 204, 207
Spahić, Mehmed ef. 91
Staljin 70
Stanojević, Stanoje 80
Starčević, Ante 35, 72, 92, 144-146, 150-151, 153
Stefanović-Karadžić, Vuk 35, 91, 134, 136-137
Sućeska, Avdo 20, 56, 80, 84, 204
Suharto 109
Suljagić, Salihaga 35, 63-64, 67, 80, 91, 95, 185
Sumbul, Avdo 91
Sušić, Derviš 78-79
Svrzo, Hadži Hamid 91

Š

Šabanović, Hazim 35, 52-54, 179-180

Šahinović, Hamid Ekrem 92
Šamić, Midhat 181, 204
Šehić, Nusret 131, 204
Šemsekadić (muftija) 190
Šepić, Dragan 146, 204
Šeremet, Asim 91
Šerić, Ahmed 92
Šidak, J.(Jaroslav) 25, 33, 146, 204
Šišić, Ferdo 14
Šljivo, Galib 55-56, 204
Šomet de Fose 86, 182
Štadler, Josip 146-147
Šuljak, Alija 149
Šunjić, Marko 13-14, 204, 206

T

Tadić, Jorjo 52-53
Taloci, L. 25
Tanović, Arif 172
Tomašević, Stjepan 43
Tomaš (Stjepan) 13, 26, 207
Tomić, J. 172
Topal Šerif Osman-paša 50, 59-60, 118-123, 128-129, 174, 191, 195, 208
Topić, Franjo 172
Traljić, Ahmed 91
Truhelka, Č. 26, 35
Tuđman, Franjo 177

V

Vali-paša 117
Vasić, Milan 35
Vilović, Osman 92
Vindišgrec 134
Vitezović, Pavao Ritter 62
Vukalović, Luka 118

Vukmanović, Svetozar Tempo
165, 204

Vuletić-Vukasović, Vid 35

Z

Zildžić, Mehmed 91

Zlatarić, Jeronim 26, 35

Enver REDŽIĆ
STO GODINA
MUSLIMANSKE POLITIKE
U TEZAMA I KONTROVERZAMA
ISTORIJSKE NAUKE

Izdavač
Akademija nauka i umjetnosti
Bosne i Hercegovine
i
Institut za istoriju, Sarajevo

Lektor i korektor
Snježana Ćerić

Likovno-grafička obrada i DTP
Rasim Kovačević

Štampa
Štamparija "DES"

Tiraž: 500

Sarajevo, 2000. godine